

SHAROF RASHIDOVNING O'ZBEKISTON TA'LIM, FAN, MADANIYATI TARAQQIYOTIDAGI HIZMATLARI

Шохсанам СУЛАЙМОНОВА,
Чирчиқ давлат педагогика институти,

Калит сўзлар: Адабиётшунос, санъат, таълим, кино, мусиқа, малакали мутахассис, ўқитувчи, фан.

"Шароф Рашидов умр бўйи ўз халқига, барча соф ниятли инсонларга яхшилик қилиб, уларни улуг мақсадлар йўлида бирлаштириб, эзгу ишларга сафарбар этиб яшади".
ШАВКАТ МИРЗИЁЕВ.

Ўзбекистон тарихининг Шароф Рашидов (1917–1983) раҳбарлик қилган даври (1959–1983) ўта мураккаб ва зиддиятлар мавжудлиги билан халқимиз хотирасида залворли таассуротлар қолдирган. Шу боис у мураккаб даврни ўрганиш ва унга ҳолисона баҳо бериш тарихчи, сиёсатшунос ва адабиётшунос олимлар учун асосий вазифа ҳисобланади. Ш.Рашидовнинг ўз сиёсий фаолиятида қишлоқхўжалиги, иқтисодиётни ривожлантириш билан бирга мамлакатда таълим, фан, маданият ва санъат соҳалари ривожига муносиб ҳисса қўшганлигини айтиш ўринлидир.[1,262.б]

Бу табиий ҳол, зотан Ш.Рашидов раҳбарлик қилган даври умумий маънода ўзбек халқининг XX аср 50 йиллари охирларидан то мустақилликкача бўлган даври тарихидир. Бу тарих миллийлик ва большевикча байналмилаллик, исломий анъаналар билан коммунистик даҳрийлик ўртасидаги кураш тарихидир аслида. Ушбу кураш адабиёт ва санъатни, фан ва маъорифни, миллий онг ва эътиқодни, кундалик турмуш ва урф-одатларни, умуман олганда ижтимоий ҳаётни барча жабҳаларини қамраб олган XX аср бўйлаб давом этган кураш жасоратидир. Бу курашнинг энг буюк натижаси эса ўзбек халқини ўзлигини, ўз миллий гурурини сақлаб қолиши бўлди. Ҳеч шубҳасиз, Ш.Рашидов бу курашнинг олдинги сафида бўлди ва "биз бугун тўла ишонч билан айта оламизки, Шароф Рашидов мустақиллик пойдеворига муносиб гишт қўя олган арбоблардан бири эди". [2,89.б]

Шароф Рашидов раҳбарлик қилган даврда Ўзбекистон илм-фани, адабиёти, санъати, миллий маданияти ўзининг юксак намуналари билан жаҳон маданиятини бойитди. У ўз меҳнат фаолиятини 1935 йили ўрта умумтаълим мактабда ўқитувчиликдан бошлаган ва шу сабабли ўрта таълим мактаб муаммоларини жуда яхши билар эди. Унинг ташаббуси билан Ўзбекистонда умумтаълим мактаблари билан бирга мактаб интернатлари ва

махсус мактаблар ташкил этилди. Масалан, ўқувчиларни бадий тафаккурини шакллантириш ва уларни санъатга қизиқтириш мақсадида 109 та мусиқа ва санъат мактаблари ташкил этилди. Ўша даврда Ўзбекистонда 133 та мактаб интернатлар очилиб, уларда 1966–1967 ўқув йилида 44,7 минг тарбияланувчилар таълим олди. [3.С.531].

1960–1970 йилларда Ўзбекистонда иқтисодиётни жадал ривожланиши таълим соҳасида ҳам катта ижобий ўзгаришларга олиб келди. Аҳолини бу йилларда барқарор ўсиши, ўрта мактаблар сонини кўпайиши ва таълим сифатини ошиши янги авлод педагог ўқитувчиларини тайёрлашни талаб қилар эди.

Бу масалани теран англаган Ўзбекистон раҳбари Ш.Рашидов мактабларни янги авлод ўқитувчи кадрлар билан таъминлаш масаласини биринчи даражали сиёсий масала қилиб олди. 1969–1970 йиллар бошида Навоий, Нукус, Самарқанд, Жиззах, Ангрен ва бошқа йирик шаҳарларда янги педагогика институтлари очилди. Ушбу педагогика олий ўқув юртларига талабаларни қабул ўринлари ҳам оширилди. Масалан, 1977 йилда педагогика олий ўқув юртларига 12675 нафар талабалар қабул қилинган бўлса, 1980 йилда уларнинг сони 14375 нафарга етди. Республиканинг педагогика институтларида ўндан ошиқянги мутахассислик очилди. 1983 йилда Ўзбекистоннинг педагогика олий ўқув юртларида 78655 нафар талаба таълим олди. [4.С.159].

1970 йилларда педагогик кадрларни тайёрлаш билан бирга қишлоқхўжалигини механизациялаштиришда зурур бўлган юқори малакали кадрлар тайёрлашга катта эътибор қаратилди. Аввало Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитети ва Ўзбекистон ССР Министрлар Советининг 1976 йил 9 ноябрдаги "Республика қишлоқхўжалигида муҳандис-техник хизматни яхшилаш чоралари тўғрисида"ги қарорига мувофиқ Олий ва ўрта махсус қишлоқхўжалик олий ўқув юртлари тармоқлари кенгайтирилди. Хусусан, 1976 йили Фарғона ва Янгиерда қишлоқхўжалик олий ўқув юртларининг филиаллари очилиб, улар қишлоқхўжалиги кадрлар тайёрлаш марказларига айлантирилди. Шу билан бир қаторда Ўзбекистондаги туманларда 6 та совхоз техникумлар, Сирдарё ва Андижон вилоятларида механизация техникумлари, Наманган, Бухоро ва Жиззах вилоятларида қишлоқхўжалик техникумлари ташкил қилиниб, янги ўқув юртлари малакали кадрлар билан тўлдирилди. [5].

Умуман олганда 1975–1982 йилларда республикада 284 та янги билим юртлари ташкил қилинди. Бу даврда касбий техник таълим тизимида жами 780 минг нафар малакали ишчилар тайёрланди. Бу олдинги 35 йилдагига нисбатан 60 минг нафар кишига кўпдир. [6, С.32].

Ўзбекистон манфаатларидан келиб чиқиб, фанни ривожлантиришга ҳам алоҳида эътибор қаратилди. Илмий тадқиқотлар бюджетдан ажратилган маблағлар ҳисобига ҳам бажарилди. 1970 йилда 30,1 млн рубль ажратилган бўлса, бу кўрсаткич 1980 йилда 50,3 млн рублни, 1985 йилда эса 54,7 млн рублни ташкил этди. Биргина 1960 йилда илмий ходимлар 10329 на-

фарни ташкил қилган бўлса, 1970 йили уларнинг сони 25244 нафар кишига, 1980 йили 35288 нафар кишига, 1985 йили эса 38099 нафарга етди. Яъни Ш.Рашидов республикага раҳбарлик қилган чорак аср давомида илмий ҳодимлар сони 3,5 баробар кўпайди. Ўзбекистон Фанлар Академияси таркибида янги илмий муассасалар ташкил этилиб, 1970 йилда 90 та илмий-тадқиқот институтлари фаолият юритган бўлса, 1989 йилда уларнинг сони 119 тани ташкил этди. [7.С.159-188].

Шароф Рашидов Ўзбекистон ёзувчи ва шоирлари, санъат арбоблари ва олимларни моддий ва маънавий қўллаб қувватлашга катта эътибор қаратди. Унинг ташаббуси билан 1964 йили адабиёт, санъат ва архитектура соҳасидаги энг яхши асарларни тақдирлаш учун Ҳамза номидаги, 1967 йили фан ва техника соҳасида Абу Райҳон Беруний номидаги Ўзбекистон ССР Давлат мукофотлари таъсис этилиб, кўплаб ютуқларга эришган арбоблар шу юксак мукофотларни олишга олишга муваффақ бўлдилар.

Аммо, 1970 йилдан бошлаб бутун совет жамиятидаги умумий инқироз маънавий соҳаларга ҳам салбий таъсир қилди. Таълим ва фанда сон кўрсаткичларнинг ўсиши сифатга салбий таъсир ўтказмасдан қолмади. Маъмурий буйруқбоздик шароитида амалга оширилган ислохотлар кўзланган натижаларга эришилмади.

Шунингдек, 1970 йиллардан республикада руслаштириш сиёсати янада кўчайиб, "ягона совет халқи шаклланишидаги қонуний жараён" сифатида қабул қилинди. [8.28.б].

Бу даврдаги ўзбек маданияти ютуқлари уни иттифоқнинг етакчи миллий маданиятлари қаторига олиб чиқди. Ўзбек ёзувчи ва шоирлари Мирмуҳсин, Асқад Мухтор, Саид Аҳмад, Шукрулло, Одил Ёқубов, Пиримқул Қодиров, Эркин Воҳидов, Абдулла Орипов ва бошқалар Иттифоқмиқёсида танилган, кўпчилигини асарлари рус ва ҳорижий тилларга таржима қилинган эди.

1959 йили Ш.Рашидов Ўзбекистон Компартияси Марказий Комитетининг биринчи секретари этиб сайлангандан сўнг бутун ўзбек санъатини ривожланишида янги давр бошланди. Бу пайтда режиссёр Йўлдош Аъзамовнинг "Мафтунингман" (1959), режиссёр Шухрат Аббосовнинг "Маҳаллада дув-дув гап" (1960), "Сен етим емассан" (1963) фильмлари жуда машҳур бўлди. Жумладан, "Сен етим емассан" фильмига 23 миллион билет сотилди.

Умуман ўша йиллари миллий киностудиялар орасида биринчилик учун баҳс "Ўзбекфильм" билан "Грузияфильм" ўртасида кетарди. 1960 йилларнинг охирида "Грузияфильм" нинг "Дурангсиз ўйин" детектив фильмини 29 млн 700 минг нафар киши томоша қилган бўлса, "Ўзбекфильм" да суратга олинган "26-отилмасин!" фильмини 32 млн 900 минг нафар киши кўрган. 1980 йили кинорежиссёр Латиф Файзиев ҳинд режиссёри Умеш Меҳра томонидан "Ўзбекфильм" киностудиясида суратга олинган "Алибо-бо ва қирққароқчи" фильми ўзбек кинеси тарихида энг даромадли фильм

бўлиб, уни 52 млн 800 минг нафар киши томоша қилди. [9.149.б]. Шу тариқа 1960 йиллар охиридан 1980 йиллар бошларигача "Ўзбекфильм" даромад келтириш бўйича етакчи киностудияга айланди.

Бу даврда қўшиқчилик санъати ҳам жадал ривожланди. Анъанавий қўшиқчилик санъати билан бирга 1960 йилларда эстрада қўшиқчилиги ҳам жадал равнақтопти. Қўшиқчиларни бу янги йўналишига Ботир Зокиров, Эсон Қандов, Луиза Зокирова, Элмира Ўрозбоева каби ёш ижрочилар кириб келишди.

Б.Зокиров ўзбек эстрада санъатини дунёга машҳур қилди. 1957 йил Москвада талабаларнинг халқаро фестивалида у ва сингиси Луиза Зокирова ижро этган "Ўзбекистон-менинг диёрим" қўшиғи юксак мукофот билан тақдирланди. [10.28-29.б]. Б.Зокиров жаҳоннинг энг машҳур юлдузлари қўшиқайтишни ўзи учун шараф биладиган Парижнинг "Олимпия" театри сахнасида 1960 йилда икки марта ўз санъатини намойиш қилди.

1970 йиллар бошларида Ўзбекистонда "Ялла" ансамбли ташкил топди. Бир неча йиллардан кейин "Ялла" СССРдаги энг машҳур санъат гуруҳлари қаторидан жой олди. "Ялла" ижросидаги "Уч қудуқ" қўшиғи "Песня-81" Бутуниттифоқтелевизион қўшиқлар танловида финалга чиқди ва ўша даврнинг машҳур қўшиғига айланган эди.

Шароф Рашидов ҳам сиёсий раҳбар сифатида эмас, балки адиб сифатида ҳам ўз даври муаммоларини ёритишга ҳаракат қилди. Бу ҳақда таниқли адабиётшунос олим ўайбулла Саломов шундай ёзган эди: "Шароф Ш\Рашидов шунчаки қатордаги бир адиб эмас. У ўзи хоҳлайдими-хоҳламайдими, адабиётдаги сиёсатдон ва сиёсатдаги адиб эди. Унинг "ўолиблар", Бурондан кучли" романлари, "Дил амри" қиссаси ва айниқса мақола ҳамда нутқлари ўткир фирқавий руҳ билан сўғорилган. Унутмайликки, кўпчилик ўзбек ёзувчиларининг асарлари ҳам "замон сенга боқмаса, сен замонга боқ" қабилида замонавий қилиб яратилган. [11, 124.б].

Хулоса қилиб айтадиган бўлсак, Ш.Рашидовнинг фаолиятида хато ва камчиликлар ҳам бўлди, лекин у юксак давлат арбоби сифатида нимаики иш қилган бўлса, энг аввало, Ўзбекистон ва ўз халқини ўйлаган эди. Уни олижаноб инсонлигини таъкидлаган Ўзбекистон халқшоири Жамол Камол: "У машаққатли, шарафли ҳаёт кечирди. Шахс ва раҳбар сифатида авлодларга буюк ибрат қолдирди. Илму фан, санъат, маданиятни яшнатиб, элда китоб ва китобхонликни байроққилиб кўтарди. Иттифоқда ва халқаро доираларда катта иззат обрў қозонди. Қоматини ҳамиша чинордек тикка тутган куч унинг халққа, халқнинг унга бўлган муҳаббати эди. Шароф Рашидов абадиятининг сири ана шунда!". [12,258.б] – деб ёзади. У ёзувчи сифатида ҳам ўз даврининг муаммолари, қувонч-ташвишларини ёритишга ҳаракат қилди. Шунинг учун ҳам бу инсонни Ўзбекистон учун хизматлари қадрлаш, хотирасини пок сақлаш, у қолдирган бой маънавий мерос халқхотирасида мангу сақланиб қолади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев.Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-ж.-Т.:Ўзбекистон НИМУ, 2018. Б.262. [1,262.б]
2. Каримов.И.А. Ўзбекистон:миллий истиқлол, иқтисод, сиёсат, мафкура.-Т.: "Ўзбекистон", 1996. 89-б. [2,89].
3. История Убекской ССР. С.531. [3,С.531].
4. Народное образование в СССР. Статистический сборник. -М., 1989. [4.С.159].
5. Қамариддинова М.С. Опыт и проблемы перевода сельского хозяйства Узбекистана на индустриальную основу во второй половине 70-х-первой половине 80-х годов. Автореф, дисс, степени канд. Ист.ких наук. Т. 1994 [5].
6. Ш.Р.Рашидов. Братское сотрудничество народов СССР на этапе зрелого социализма. Изд-во ЦК Компартии Узбекистана. Т-1983, Б.32. [6.С.32].
7. Эргашев Ш. Шароф Рашидов. Т.:Ўзбекистон НИМУ, 2019. 28-б. [7,28.б].
8. Эргашев Ш. Эрк истар кўнгил. Т.:O'zbekiston, 2017. [8,149.б].
9. Жўраев А. Юрак бўронлари: роман-эссе. Т.:O'zbekiston НИМУ, 2016. [9,28-29.б].
10. Шароф Рашидов. Эрк истар кўнгил. Т.: ўафур ўулом номидаги адабиёт ва санъат нашриёти, 1992. [10,124.б].
11. Жамол Камол. Шароф Рашидов абадияти. //Вухого mavjlari 2017/2. [11,124.б].
12. Мирзиёев.Ш.М. Халқимизнинг розилиги бизнинг фаолиятимизга берилган энг олий баҳодир. 2-ж.-Т.:Ўзбекистон НИМУ, 2018. Б.258. [12,258.б].

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада атоқли давлат арбоби Шароф Рашидовнинг Ўзбекистонда таълим, фан, маданият соҳалари тараққиёти йўлида амалга оширган ижтимоий-маданий ислохотлари ҳамда уларнинг ютуқва муаммолари ҳақида фикр-мулоҳазалар ёритилган.

RESUME

This article discusses the socio-cultural reforms of SHarof Rashidov in Uzbekistan in the field of the development of science, education, literature and art as well as their achievements and shortcomings.

TARIXI DARSLARIDA KOMPYUTER VOSITALARINI QALLASHNING METODIK TALABLAR

Сулаймон ҲАЙДАРОВ,
Чирчиқ давлат педагогика институти,

Калит сўзлар: ахборот-коммуникацион технологиялар, электрон дарслик, мультимедиа, медиатаълим, медиапедагог, фасилитатор, ахборот хавфсизлиги.

2020 йил 24 январ куни Ўзбекистон Республикаси Президентининг парламентга расмий мурожаатномасида илм-маърифат ва технологиялар ривожига алоҳида аҳамият қаратилди. "Шарқдонишмандлари айтганидек, "Энг катта бойлик - бу ақл-заковат ва илм, Энг катта мерос - бу яхши тарбия, Энг катта қашшоқлик - бу билимсизликдир!" Шу сабабли, ҳаммамиз учун замонавий билимларни ўзлаштириш, чинакам маърифат ва юксак маданият эгаси бўлиш, узлуксиз ҳаётий эҳтиёжга айланиши керак.

Бугунги кунда умумий ўрта таълим мактабларида ўқув-тарбия жараёнини юқори сифатли ўқув адабиётлари билан таъминлаш, таълим жараёнига илгор педагогик технологияларни жалб этиш ҳамда таълим тизимини ахборотлаштиришга алоҳида аҳамият берилмоқда. Ахборот технологиялардан ўқув-тарбия жараёнида мақсадли фойдаланиш дарс машғулотирига сезиларли ижобий самара беради. Ахборот-коммуникация технологиялари таълим моделида педагоглар фасилитатор, тьютор, медиапедагог, модератор каби вазифаларни бажарадилар. Ўқитувчининг ахборот-коммуникацион ва педагогик технологияларни дарсдамақсадли қўллашивақтдан унумли фойдаланиш, мукамаллик, кетма-кетлик, мослашувчанлик, ривожланиш, кенг кўламлик, кўргазмалилик каби имкониятларни очиб бериш билан бир қаторда мавзуга оид ўқув материалларини ўқувчилар тўлақонли ўзлаштиришларига замин яратади. Ўқитувчи дарсда иштирок этаётган ҳар бир ўқувчининг диққатини мавзуга қаратаолади, уларнинг фаоллигини таъминлайди.

Дарсда ахборот-коммуникацион технологияларнинг қўлланилиши электрон дарсликлар, электрон қўлланма, қўшимча манбалар, электрон топшириқлар ва мультимедиа маълумотлардан кенг қамровли фойдаланиш имконини беради. Интернет тармоғи ўқувчиларга мавзуга оид энг янги манбаларни қисқа фурсатда топиб ўқиш ва мустақил ишлаш имкониятини бериш билан бир қаторда ўқувчиларда замон билан ҳамнафас яшаш, ҳар бир ўқув материалининг туб моҳиятига етиш, манба ва маълумотлар устида мустақил ишлаш, қиёсий таққослаш қобилиятлари шаклланишига замин яратади. Бугунги кунда тарих фани ўқитувчилари медиапедагог (медиа таълими берувчи педагог, техника воситаларини бошқара олиш, на-

мойиш этиш ва мулоқотга киришиш) ва фасилатор (компьютер технологиялари асосида таълим беришда педагог фасилитатор, яъни жараёнда асосий ёрдамчи) вазифаларини бажариш қобилиятига эга бўлишлари лозим. Медиатаълими бугунги кунда таълимнинг муҳим соҳасидир. Ўқувчиларга индивидуал таъсир этадиган усул сифатида медиатаълим жадал суръатлар билан таълим жараёнига кириб келмоқда. Медиатаълими ўқувчиларни мустақил фикр юритишга, ижодкорлик фаолиятларини ривожлантиришга, ахборот олиш, уни қайта ишлаш, умумлаштириш, хулоса чиқаришга ўргатади. Дарсларда бир неча ахборот манбаларининг бир мавзудаги медиаматнларини ўрганиш орқали ҳар бир ахборотни тарихий маълумот сифатида қабул қилиш кўникмалари ҳосил бўлади.

Бугунги кун ўқитувчиси ўзининг педагогик маҳоратини намоён этган ҳолда дарсдавомида бевосита мавзуга оид қўшимча электрон маълумотларнинг интернет манзили(ҳаволаси)ни ўқувчиларга фойдаланиш учун тақдим этиши керак.

Агарда аудиторияда WI-FI тармоғи мавжуд бўлса, имкониятларимиз чексиздир. Умумий ўрта таълим мактабларида 11-синф Ўзбекистон тарихи дарсида (15-мавзу) Ўзбекистонда маънавий ва тарихий мероснинг тикланиши мавзусида ўқувчиларга янада кўпроқ дарслиқдан ташқари маълумот тақдим этишда ўқитувчи бевосита компьютер ёки мобил телефон ёрдамида meros.uz сайтига мурожаат этиши мумкин. Сайтда Ўзбекистон Республикасининг барча вилоятларидаги бугунги кунда мавжуд бўлган меъморчилик иншоотлари, археологик ёдгорликлар, техник иншоотлар, зиёратгоҳлар ва музейлар ҳақида бирламчи маълумотлар олиш имконияти мавжуд. Масалан, ушбу сайт орқали ўқитувчи видеопроектор ёрдамида Тошкент телеминораси ҳақида умумий маълумот, унинг тарихи ва фото расмларини намоёиш қилиши мумкин.

Дарс жараёнида интерфаол дастурий воситалардан фойдаланиш, интернетдаги мавжуд ҳавола, электрон харита ва виртуал музейларга кириш ўқувчиларда ахборот билан ишлаш компетенцияларини шакллантиради. Виртуал музейларнинг ҳаволаси орқали ўқувчилар, республикамызда жойлашган ва жаҳондаги машҳур музейларга саёҳат қилишлари учун барча имкониятлар яратилган. Ўқувчиларнинг мавзуга оид эгаллаган билимлари ва компетентлигини баҳолаш учун ilm.uz сайти орқали электрон тарзда "Тарих" фанидан мавзули тест саволларини онлайн тарзда ечиш ҳамда ўқувчиларнинг тест саволига берган жавобларининг тўғри ёки хатолигини қисқа муддатда аниқлаш имкониятини беради. Онлайн тарзда тест ечишнинг афзаллик томонлари шундаки, қоғоз ва принтерда нашр ишларига маблағ сарфланмаслиги билан бир қаторда ўқитувчи тест саволларининг жавобини текширишга вақт ажратмайди. Энг асосийси ўқувчилар ўзларининг билим савияларига ўзлари баҳо берадилар. Бу жараёнда юқори синф ўқувчиларида смартфон, мобил телефон, планшет, ноутбук бўлиши мумкин, лекин 6,7,8-синфларда аксарият ҳолларда мобил қурилмалар бўлмаслиги

мумкин. Ўқувчининг уй вазифасини бажариш учун сарф этадиган вақти, унинг натижалари ҳам дарс самарадорлигини педагогик жиҳатдан тўғри ташкил этишга бевосита боғлиқдир.

Мобил телефон орқали ёшлар турли қизиқарли ўйинлар ва ранг-баранг маълумотларга қизиқишлари кучайиб, билим олишга бўлган муносабатлари салбий томонга ўзгармоқда. Бугунги кун ўқитувчиси таълим жараёнида ўқувчига бўлган ёндашувини тубдан ўзгартириб, фан ўқитиш методикасида бир қолипга тушиб қолмаслиги, янгича индивидуал самарали педагог механизмларни ишлаб чиқиши ва таълимга янги инновацион ғоялари билан кириши лозим. Мобил қурилмаларнинг имкониятларидан таълим-тарбия жараёнини самарали ташкил этишда фойдаланиб, таълим самарадорлигини кўтариш ҳамда ўқувчиларнинг бўш вақтларини мазмунли ўтказишни масофадан туриб бошқариш имконияти мавжуд. Ўзбекистон тарихи фанидан ўқувчиларнинг дарсдан ташқари бўш вақтларини самарали ташкил этиш мақсадида уйга вазифа сифатида интернет тармоғида мавжуд бўлган таълимий сайтлар ёрдамида мустақил топшириқ вазифаларини бажаришга ўқувчиларни жалб этиш орқали ижобий натижаларга эришиш мумкин.

Ўқувчиларнинг дарсдан кейинги бўш вақтларида Ўзбекистон тарихи фанидан мустақил топшириқ вазифаларини бажаришларини самарали ташкил этиш мақсадида фан ўқитувчиси телеграм ижтимоий тармоғида махсус гуруҳ ташкил этиши, махсус гуруҳга юқори синф ўқувчилари ёки бўлмасам ўқувчиларнинг ота-оналарини аъзоликка қабул қилиши, мунтазам равишда фанга оид янгиликлар, мустақил топшириқларнинг электрон варианты, телеграм ижтимоий тармоғининг махсус имкониятларидан кенг фойдаланиб, аноним сўровнома, тест саволлари юбориш тизимини йўлга қўйиши ҳамда онлайн тарзда билимлар беллашувини (телеграм ижтимоий тармоғида Quiz Bot ёрдамида) ўтказиши мумкин. Телеграм гуруҳида ўқитувчи доимий равишда ўқувчиларнинг тест саволларга берган жавобларига қараб, уларнинг ўзлаштириш даражасини кузатиб бориши мумкин. Шунингдек, тарихий жараён, тарихий ҳодисалар ҳақида матн юбориш орқали, ўқувчиларнинг тарихий жараёнга бўлган муносабатлари, шарҳларини ёзиб юборишлари учун шарт-шароит яратиши мумкин. Мобил телефон-ўзида ўқув ахборотидан таркиб топган товушли, матнли, видео ва графикли файлларни ижро қилиш учун восита ҳам ҳисобланади. Бу борада Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг 2012 йил 21 майдаги "Ўзбекистон Республикаси таълим муассасаларида мобил телефонлардан фойдаланишни тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 139-сонли қарори ҳамда Ўзбекистон Республикаси Халқ таълими вазирлигининг 2012 йил 25 майдаги "Таълим муассасаларида мобил телефонлардан фойдаланишни тартибга солиш чора-тадбирлари тўғрисида"ги 165-сонли буйруғида белгилаб қўйилган тартиб асосида мобил телефондан фойдаланишга риоя қилиниши шартлигини унутмаслигимиз керак.

Мобиль қурилмаларнинг имконияти нафақат қўнғироққилиш ёки хабар алмашиш учун, балки ундан кенгроқвазифаларни бажаришга мўлжалланган. Бугунги кунда бу қурилмалар кўпгина фойдаланувчилар учун ахборот олиш, билимларни шакллантириш, фикр алмашиш имкониятларини тақдим этмоқда. Дарҳақиқат, бугунги кунда мобиль таълим ёки m-learning ҳақида таърифлар кўп келтирилган. Бу воситалар ўқувчиларнинг маълумотлар олишида асосий воситалардан бири бўлиб қолмоқда. Ўқувчилар смартфон ёки планшетларда таълим ресурсларига доимо эга бўлишни хоҳлашади. Баъзи ўқувчилар дарслик тўлиқматнини ҳам мобил телефонига жойлаштириб, танаффус вақтларида фан бўйича тегишли мавзунини ўқиш, дарсга тайёргарлик кўришлари, қўшимча маълумотлар ҳисобланувчи фото, видео, аудио маълумотларни кўришлари ва тинглашлари мумкин. Лекин энг ачинарлиси назорат саволларига жавоб ёзишда, ҳеч қандай тайёргарликсиз, мобил телефон ёрдамида кўчирмачилик асосида жавоб ёзишдир. Бундай вазиятда ўқитувчи ўқувчиларга тўғри йўналиш бериши, яъни баҳорамзий маънога эга бўлиб, ўқувчининг бундай кўчирмачилик асосида назорат саволларига жавоб ёзиши, келажақда унинг иш фаолиятига салбий таъсир қилиши мумкинлигини тушунтириши лозим.

Тажрибамизга таянган ҳолда, медиатаълими ва мобил ўқитиш ўқувчиларга бериладиган билим, кўникмаларнинг аниқ, тушунарли ва хотирада сақланишини таъминловчи таълим усули деб эътироф этилса муболаға бўлмайди. Ўқитувчининг оғзаки маърузасидан кўра, ўқувчи кўргазмали воситалар, замонавий технологиялар ёрдамида ўтилган дарсда ўзи учун керакли билимлар захирасига эга бўлади.

Хулоса қилиб айтганда дарс жараёнига ахборот-коммуникацион технологиялар, яъни медиа таълими, мобил ўқитиш тизимини жорий этилиши натижасида ёшларни мустақил ижодий ишлаш, эркин фикрлашга ўргатиш қobiliятлари шаклланади. Бугунги кунда педагогика соҳасидаги энг янги тажриба маҳсуллари таълимга интеграциялашуви давр талаби экан, унинг таълим-тарбия билан узвийлигини таъминлаш педагоглари мизнинг бирламчи вазифасидир.

Фойдаланилган манба ва адабиётлар рўйхати

1. Мирзиёев Ш.М. (2020 йил 25 январь.) Ўзбекистон Республикаси Президентининг Олий Мажлисига мурожаатномаси. Халқсўзи газетаси. №19(7490).
2. С.А. Хайдаров. (2020). Ўзбекистон тарихини ўқитишда "Зафарнома"дан фойдаланишни имкониятлари. Science and Education. 1(7). 192-198
3. С.А. Хайдаров. (2020). Педагог-ўқитувчиларда ахборот-коммуникация кўникмасини шакллантириш асослари. "Science and Education." Scientific journal. 1(7). 610-617
4. Сулаймон Амиркулович Хайдаров. (2020). Тарих дарсларида интеграциялашган технологиялардан фойдаланиш. Science and Education.

1(8). 666-671

5. Ҳайдаров С. (2020). Ўзбекистон тарихи дарсларида педагогик технологияларни уйғунлашган ҳолда қўллашнинг методик талаблари. *Academic Research in Educational Sciences*. 1 (3). 1313-1321.

6. Ҳайдаров Сулаймон Амирқулович. (2020). Тарих фанини ўқитишга оид экологик муаммолар масаласи "Scientific Progress" *Scientific journal* 1(1). 12-17.

7. Сулаймон Ҳайдаров. (2020). Ўзбекистон тарихи фани дарслари самарадорлигини оширишда тасвирий санъат воситаларининг роли. *Science and Education*, 1(6), 174-179.

8. С.А. Ҳайдаров. (2020). Тарих дарсларида тасвирий санъат асарларидан фойдаланиш. *Science and Education*. 1(9). 458-461.

9. Ҳайдаров Сулаймон Амирқулович. (2021). Ўзбекистон тарихи фанини ўқитишда тасвирий санъат асарларидан фойдаланишнинг ўзига хослиги "Scientific Progress" *Scientific journal* 1(3). 9-14.

10. Khaydarov S.A. (2021). The role of the use of fine arts in teaching the history of the country. International scientific and practical conference. CUTTING EDGE-SCIENCE. Conference Proceedings. Page 41-43.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада Ўзбекистон тарихи дарсларида ўқувчиларнинг фаоллигини ошириш, дарс жараёнида ахборот-коммуникацион ва педагогик технологиялардан фойдаланишнинг муҳим жиҳатлари ҳамда билимларнинг ўқувчилар томонидан мақсадли ва самарали ўзлаштирилишига хизмат қилувчи методлар ёритиб берилган.

RESUME

This article talks about how to increase students' activity during the lessons of History of Uzbekistan, the importance of using ICT and pedagogical technologies in classroom, as well as methods helping students to gain the knowledge effectively

XX ASRNING 1920-1930-YILLARIDA TA'LIM TIZIMIDAGI KADRLAR

MASALASI

Жумагул АБДУРАХМАНОВА,
Чирчиқ давлат педагогика институти.

Калит сўзлар: Коммунистик мафкура, совет ҳокимияти, "саводсизликни тугатиш", совет мактаблари, миллийликнинг чекланиши, кадрлар муаммоси, "таълим тизимини тозалаш", "маҳаллийлаштириш".

Ўзбекистонда олиб борилаётган таълим соҳасидаги ислохотларнинг асосий мақсади юртимизда соғлом, баркамол, билимли ва юксак маънавий-ахлоқий фазилатларга эга бўлган ёш авлодни тарбиялашдан иборатдир.

Республикамызда бугунги кунда янгича ёндашувлар асосида ислохотлар амалга оширилмоқда. Ушбу ислохотлар натижасида таълим тизимида янги давр бошланди. Бундан ташқари ушбу ислохотлар Ўзбекистон таълим соҳасини ривожлантиришда муҳим омил бўлиб хизмат қилмоқда.

Ижтимоий ҳаётнинг таркибий қисмларидан бири бўлган таълим тизими жамият тараққиётининг ҳар қайси даврида ўзига хос тарзда яратилди. Ҳар бир давр маданияти, илм-фани, таълим тизими ҳақида фикр юритилганда, энг аввало ўша жамиятда илм-фан, адабиёт, санъат, маданият ва таълим тизимига муносабатдан келиб чиқиб таҳлил қилинса мақсадга мувофиқ бўлади. Чунки, ҳар бир тарихий даврда илм-фан, маданият ва таълим тизимига муносабат ҳар хил бўлган. Бинобарин, биз яқин ўтмишнинг, яъни совет ҳукумати ҳукмронлиги даври XX асрнинг 20-30 йилларига назар ташласак, бу давр ўзининг мураккаблиги ва зиддиятлиги билан ажралиб туради.

Мазкур йилларда таълим тизимидаги ҳолат, таълим тизимидаги кадрлар масаласи, тизимни кадрлар билан таъминлашдаги муаммолар, зиддиятлар, таълимга мустабид совет тузумининг ҳар томонлама таъсирини ҳамда унинг оқибатларини очиб бериш, ҳолисона таҳлил қилиш асосий мақсад ва вазифалардан биридир.

Совет даврида Ўзбекистонда таълим масалаларига доир олиб борилган тадқиқотлар, чоп этилган адабиётларнинг алоҳида ажралиб турадиган хусусияти шундаки, уларнинг аксарияти кучли мафкуравий тазйиқва коммунистик гоя таъсири остида яратилган бўлиб, уларда амалга оширилган барча ишлар "октябрь инқилоби" нинг маҳсули сифатида баҳоланган. Гарчи бу адабиётларда илк бор архив ҳужжатларидан фойдаланилганига қарамай, улардан ҳукмрон партия манфаатини кўзловчи хулосалар чиқарилган[1]. Мазкур асарларнинг илмий таҳлили шуни кўрсатадики, аксарият муаллифлар таълим тизимини ёритар эканлар асосан мактаблар, ўрта махсус ва олий ўқув юртлари ва улардаги ўқувчилар, талабалар ҳамда таълим тизимида фаолият олиб бораётган ўқитувчилар сонининг ўсишини Республика миқёсида умумлаштириб берганлар ҳамда масаланинг иккинчи

томони яъни ўқув юртларида олиб борилаётган таълим-тарбиянинг сифатини, ўқитувчиларнинг билим савиясини, кадрлар муаммосини, унинг моҳиятини таҳлил қилишга, айниқса, қишлоқмактабларининг ночор аҳволини адолат нуқтаи назаридан ёритишга ҳаракат қилмаганлар. Бундан ташқари, Совет даврида яратилган асарларда ўша даврда ҳукмрон бўлган коммунистик мафкура талабларидан келиб чиққан ҳолда таълим соҳасидаги ўзгаришларда коммунистик партиянинг роли алоҳида кўрсатиб ўтилган. Ушбу тадқиқот ва адабиётларда Ўзбекистонда олий, ўрта махсус ўқув юртлари, мактабларнинг ташкил топиши, уларнинг мутахассислар тайёрлашдаги аҳамияти каби масалалар ҳақида умумий маълумотлар келтирилиб, миллий таълим тарихи ва фаолияти, кадрлар тайёрлашдаги муаммо ва зиддиятлар чуқур ўрганилмаган. Бу тадқиқотларнинг аксариятида кўплаб фактик материаллар, қимматли манбалар мавжуд бўлиб, бу ҳужжатлар истеъмолга киритилсада, асосий эътибор Ўзбекистонда совет ҳокимиятининг ўрнатилиши ва унинг фаолияти ҳамда тарихий жараёнлар фақат бир томонлама ёритилган.

Истиқлолга эришгандан кейин чуқур мулоҳаза билан ҳолисона фикр юритиш шароити вужудга келди.

Мустақиллик даврида совет тузуми йилларидаги таълим тизими масаласини ҳолисона ёритган илмий-тадқиқот ишлари юзага келди[2]. Мазкур тадқиқотларда совет тузуми даврида таълим тизими, педагогик кадрлар тайёрлашдаги, мактаб ва ўрта махсус билим юртларини ташкил этишдаги, кадрлар етишмаслиги ҳамда кадрлар тайёрлашдаги муаммолар кўрсатиб берилган ҳамда янгича талқинда таълим соҳаси ўрганилган.

Советлар ижтимоий ҳаётнинг барча жабҳалари қаторида таълим соҳасига ҳам катта эътибор қаратди. Бу соҳада халқни коммунистик мафкура руҳида қайта тарбиялашда муҳим восита бўлган совет таълим тизимини яратиш ва ривожлантириш учун иш олиб боришди.

Совет ҳокимияти ўрнатилган дастлабки йилларданоқмаданият, таълим соҳасида ҳукмрон давлат мафкурасига мос ўзгаришларни амалга оширишга киришилди. XX аср 20-йилларидан бошлаб Ўзбекистон ҳудудида таълим тизимида ҳам коммунистик мафкурага хос кўриниш қарор топа бошлади.

Мазкур йилларда коммунистик мафкура асосида советлар ўзининг сиёсатини ҳаётга тадбиққилиш учун "шаклан миллий, мазмунан социалистик" ғоясини тарғиб қилувчи "маданий инқилоб" тадбирларини ишлаб чиқди ва уни шошилинч тарзда амалга оширишга киришди. Ўз навбатида жамият ижтимоий ҳаётининг бир бўлаги бўлган таълим тизимида ҳам мафкураравий таъсирини ўтказиб борди. Совет ҳокимияти таълим соҳасида "маданий инқилоб" тадбирлари асосида дастлаб бошланғич мактаблар ва "саводсизликни тугатиш" курсларини ташкил қилишди. Ўз навбатида асосий масала бу кадрлар масаласи эди. Кадрлар большевистик сиёсатни қўллаб-қувватлайдиган совет мафкураси асосида иш олиб борадиган кадрлар бўлиши керак эди. Ушбу жараёнда ўқитувчиларни тайёрлайдиган қисқа муддатли курслар ҳам ташкил қилинди. 1925 йилда фаолият олиб бораётган ўқитувчиларнинг 80 % қисқа муддатли курсларни ўқиб тугатишди[3].

1930-йилларда Ўзбекистонда олий ўқув юртларининг сони кўпайиб бориши натижасида халқтаълими соҳасида ҳам кадрлар сони бирмунча кўпайди. 1924-1925 ўқув йилида Республикада мактаб ўқитувчилари 2748 кишини ташкил қилган бўлса, 1929-1930 ўқув йилида мактаб ўқитувчилари сони 7464 тага, 1934-1935 ўқув йилида 18136 кишига, 1940-1941 ўқув йилига келиб ўқитувчилар сони 35060 кишига етди[4].

Совет давлатининг статистик маълумотларида кўрсатилишича XX асрнинг 20-30 йилларида мактаблар, ўрта махсус ҳамда олий ўқув юртлари сони ҳам йил сайин ортиб борган. 1924-1925 ўқув йилида Ўзбекистонда 160 та ташкил этилиб, унда 17209 нафар ўқувчи таълим олган бўлса, 1941 йилда мактаблар сони 5504 тага ва ундаги ўқувчилар сони 1 млн 315 мингтага[5] етганлиги қайд этилган. Ўрта махсус ва олий ўқув юртларининг сони ҳам мазкур йилларда ошиб борганлигини кўришимиз мумкин. 1924 - 1925 ўқув йилида республикада 2 та олий ўқув юрти, 23 та ўрта махсус ўқув юртлари бўлиб, уларда 66 минг талаба таҳсил олган бўлса, 1940 - 1941 ўқув йилига келиб, 44 минг талаба таҳсил олаётган 30 та олий ва 98 та ўрта махсус ўқув юртлари фаолият олиб борган[6].

Бу даврга келиб ўрта махсус ва олий таълимни битириб чиққанлар сони бир неча баравар кўпайиб борган. Мазкур мутахассислар халқхўжалигининг барча соҳалари билан бир қаторда таълим тизимида ҳам келиб қўшилдилар. Лекин мутахассис тайёрлашда асосан сонига катта эътибор қаратилди. Гарчи ушбу йилларда Ўзбекистонда олий ўқув юртлари сони, ундаги талабалар ҳамда битирувчилар сони ортиб борган бўлсада, таълим тизимини малакали кадрлар билан таъминлаш, моддий-техника базасини яхшилаш каби бир қатор масалалар ҳамон муаммолигича қолмоқда эди.

1925 йил феврал ойида Ўзбекистон Компартиясининг I съездида ҳам совет мактаблари сонини ошириш, катта ёшли аҳоли учун эса саводсизликни тугатиш мактабларини кенгайтириш борасида чора-тадбирлар кўриб чиқилиб, ташкил этилаётган совет типдаги мактаблар учун маблағлар ҳам ажратилиши кўрсатиб ўтилади[7]. Таълим тизими учун маблағлар ҳам ажратиб борилган. Лекин ажратилган маблағлар таълим муассасалари ташкил қилиш, улар учун зарур бўлган дарсликлар, керакли асбоб-ускуналарни таъминлаб беришга, ўз навбатида таълим муассасаларини ташкил қилишга етмас эди.

Совет тузуми умумий ўрта таълим мактаблари, "саводсизликни тугатиш" мактаблари, техникум ва билим юртлари, олий ўқув юртлари ташкил этар экан, таълим муассасаларида ўқиётганларнинг ҳудудий-анъанавий миллий хусусиятларига, уларнинг миллий маънавиятини шакллантиришга жиддий эътибор қаратилмади. Сифат ўрнига сон кетидан қувиш ҳолатлари устунлик қилди. Гарчи таълим муассасалари сони кўпайиб борган бўлсада ушбу муассасалар республика вилоят ва туманлари эҳтиёжлари учун етарли даражада эмас эди. Таълим муассасаларимоддий-техника билан, дарсликлар, ўқув адабиётлари, дарс жараёнида керакли бўлган жиҳозлар билан етарли даражада таъминланмаганди.

Бу даврда Ўзбекистонда мактаблар, ўрта махсус ва олий ўқув юртлари сони кўпайиб бориши, саводхонликнинг ортиши, аҳоли умумий савияси-

нинг юксалишини кузатиш мумкин. Бироқ XX аср 20-йилларининг иккинчи ярмидан бошлаб ижтимоий ҳаётда ҳам маъмурий-буйруқбозлик тизимининг кучайиб бориши таълим соҳасига ҳам ўзининг салбий таъсирини кўрсатиб борди. Гарчи бу йилларда олий ва ўрта махсус ўқув юрларида малакали кадрлар тайёрлаш учун кўп ишлар қилинган бўлсада, республиканинг олий ва ўрта малакали кадрларга бўлган эҳтиёжини мутлақо қондира олмасди. Бундан ташқари кадрлар муаммосининг юзага келишига олиб борилган таълимни "синфий душман"дан тозалаш, таълим тизими ходимларини пролетарлаштириш каби советлар томонидан олиб борилган сиёсат ҳам сабаб бўлди.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Сербов П.И., Никифоров А.Д., Народное просвещение в Узбекистане. - Т., 1927; Қориниёзов Т.Н. Совет Ўзбекистони маданияти тарихидан очерклар. - Т., 1956; Ражабов С. Ўзбекистонда Совет мактабига доир. - Т., 1957; Кадиров И. Успехи народного образования в Узбекской ССР за 40 лет. - Т., 1957; Очилов М. Ўзбекистон комсомолининг умумий - мажбурий таълим учун кураши (1930-1941йй) - Т., "Ўздавнашр", 1958; Шарипов Ф. Народное образование в Узбекистане. - Т., 1977. Содиқов С. Ўзбекистонда олий таълимнинг ривож. - Т., 1986. ва бошқалар.
2. Турсунов И.И. Ўзбекистон маорифчиларининг истиқлол йўлидаги кураши тарихидан (1917-1989 йй.). - Т., 1995; Чориев А. Проблемы народного образования и подготовки педагогических кадров Узбекистана. - Т., "Фан", 1997; Тўраева М.Х. Ўзбекистонда маданий ҳаёт: муаммо ва оқибатлар (1920-1940 йй.) (Жанубий вилоятлар мисолида). Т.ф.н. илмий даражасини олиш учун ёзилган дисс. - Т., 2001. ва бошқалар.
3. Ўзбекистон Республикаси Марказий давлат архиви. Фонд - 94, рўйхат № 1, йиғма жилд 333, 114 - varaқ.
4. Қодиров Э.Қ. Ўзбекистон умумтаълим мактабларининг ривожланиш тарихидан. Т.: "Ўқитувчи". 1979. 56, 71, 96 бетлар.
5. Народное образование в Узбекистане. Т.; 1947. стр. 18-19.
6. Народное хозяйство УзССР за 50 лет (1924 - 1974 гг.). Т.; 1974. стр. 256-260.
7. Абдурахманова Жуммагул Номазовна XX аср 20-30 йилларида Ўзбекистоннинг жанубий вилоятлари таълим тизимидаги ҳолат. // Маданият чорраҳалари. 2020. № 4 (2). Б-38.

РЕЗЮМЕ

Ушбу мақолада XX аср 20-30 йилларида Ўзбекистоннинг таълим тизимидаги ҳолат, мазкур йилларда коммунистик мафкура асосида советлар жамият ижтимоий ҳаётнинг бир бўлаги бўлган таълим тизимида ҳам мафкуравий таъсирини ўтказиб борганлиги масалалари ўрин олган.

RESUME

The article examines the situation in the education system of Uzbekistan in the 1920s-1930s, as well as the introduction of the ideological influence of councils based on communist ideology on education, which was a part of public life.